

Saltanatın Kaldırılmasının Trabzon Basınına Yansıması

Hazel KUL

Karadeniz Teknik Üniversitesi

KUL, Hazel, Saltanatın Kaldırılmasının Trabzon Basınına Yansıması, CTAD, Yıl 9, Sayı 18 (Güz 2013), s. 55-78.

I. Dünya Savaşı ile başlayan Osmanlı Devleti'nin dağılma sürecinde Anadolu'da bir milli direniş hareketi doğmuş, milli devlete geçiş aşaması olan bu dönemde yayınlanan genelgeler ve toplanan kongrelerle milli egemenlik ilkesi yayılmaya çalışılmıştır. Bu ilke, 20 Ocak 1921'de TBMM'de egemenliğin millete ait olduğunu belirtilen anayasa ile yürürlüğe konulmuştur. Ancak halen var olan padişahlık kurumu, milli egemenlik ilkesinin önünde engel olarak kalmaya devam etmiştir.

Lozan görüşmelerinin başlamasıyla beraber, milli mücadele boyunca ulusal direnişe karşı ve Müttefik Devletler ile işbirliği içerisinde olan İstanbul Hükümeti'nin de görüşmelere çağırılması, saltanatın kaldırılmasının haklı gerekçesi olmuş ve bu hususta hukuki süreç başlatılmıştır. 1 Kasım 1922'de, TBMM Hükümetince kabul edilen kanunla saltanat kaldırılmış ve böylece ulusal egemenliğin önündeki en büyük engel ortadan kalmıştır.

Türk Tarihi'nde önemli bir yere sahip olan bu olaya yerel basında geniş yer verilmiş, bu alandaki gelişmeler, Karadeniz Bölgesi'nin önde gelen gazetelerinden biri olan İstikbâl Gazetesi'nde de gün gün takip edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Saltanat, Milli Egemenlik, TBMM, Trabzon, İstikbâl Gazetesi.

KUL, Hazel, Abolition of the Ottoman Sultanate and Its Reflection in Trabzon Press CTAD, Year 9, Issue 18, (Fall 2013), p. 55-78.

A historic national resistance movement was born in Anatolia among the ashes of the Ottoman Empire right after the World War I. The principle of national sovereignty became the motto and spread to the public via circulars and congressional meetings in this period. The principle that guarantees that the public has sovereignty in the constitution was put into force in January 20, 1921. Yet the existence of the sultanate was still a tremendous obstacle for the public sovereignty. The invitation of the government of Istanbul, which cooperated with western powers and acted against the

National Struggle following the Great War, by the Allied Powers to the Lausanne Conference along with the government of Ankara gave an opportunity to oust the government of Istanbul, thus the sultanate. Accordingly, the Turkish National Assembly in Ankara abolished the sultanate on November 1, 1922 and eliminated the obstacle against the absolute national sovereignty. This event as a crucial step in historic journey of the Turkish modernization was covered by the local and national newspapers. *Istikbal*, one of the leading newspapers in Trabzon and The Black Sea Region, was also excitedly interested in the event. The study aims to survey and analyze the discourse of *Istikbal* to capture clues on the local reactions towards the abolishment of the Sultanate.

Keywords: Sultanate, National Sovereignty, Turkish National Assembly, *Istikbal* Newspaper.

Giriş

Rönesans, Reform ve Coğrafi Keşifler sonrasında siyasi yapısı değişmeye başlayan Avrupa, Fransız İhtilâlinin getirdiği milliyetçilik düşüncesiyle yeni bir aşama kaydetmiştir. Bu düşünce, kısa bir süre sonra ortaya çıkan Sanayi Devrimi ile birlikte Avrupa devletlerinin sömürge politikalarına da zemin oluşturmuştur. Ekonomilerini güçlendirmek isteyen Batılı devletler arasındaki sömürge yarışının zaman içerisinde giderek hız kazanması, 20.yüzyılın hemen başlarında bir dünya savaşına neden olmuştur.¹ Bu savaş sonrası Osmanlı Devleti yıkılmış ve ülke topraklarının önemli kısımları İtilaf Devletlerinin işgaline uğramıştı. Bu gelişmelere karşı Anadolu'nun çeşitli kesimlerinde yer yer tepki ve direniş hareketleri meydana gelirken, M. Kemal Paşa 19 Mayıs 1919'da bölgede asayişi sağlamak maksadıyla 9. Ordu Müfettişi olarak Samsun'a gönderildi.

Mustafa Kemal Paşa, bir yandan asayişi sağlamaya çalışırken diğer taraftan da Anadolu'daki milli örgütlenmeleri birleştirmek ve ülkeyi içinde bulunduğu durumdan kurtarmak için çalışmalara başladı. Bu amaçla önce 21-22 Haziran 1919'da Amasya'da, ülkenin içinde bulunduğu durumu ve yapılması gereken hususları ifade eden bir genelge yayınladı. Daha sonra Erzurum'a geçen Mustafa Kemal, burada düzenlenen kongreye katılarak halkın ülke kaderine el koyması yolunda başlıca rol oynadı (23 Temmuz-7 Ağustos 1919). 4-11 Eylül 1919'da ise; Sivas'ta daha önce planlanan bir kongre gerçekleştirildi. Gerek Amasya Genelgesi, gerek Erzurum Kongresi ve gerekse Sivas Kongresi'nde ön plana çıkan en önemli husus "kuvay-ı milliyeyi âmil ve irade-i milliyeyi hâkim kılmak

¹ Rahmi Doğanay, *Milli Mücadele'de Karadeniz*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2001, s. 1.

esastır” düşüncesiydi.² Aynı amaç ve düşünceleri içeren bir metnin “Misak-ı Milli” adı altında 28 Ocak 1920’de Son Osmanlı Mebusan Meclisi’nde kabul edilmesi, 16 Mart 1920’de İstanbul’un işgalinin nedenlerinden birini teşkil ettiği gibi Anadolu’nun İstanbul’dan kopmasına da yol açtı.³ Nitekim bu gelişmeler üzerine 23 Nisan 1920’de Ankara’da yeni bir Meclis açıldı. Halkın seçtiği temsilcilerden oluşan ve Türkiye’yi zafere ulaştıran bu Milli Meclis, kendisinin üstünde başka bir kuvveti tanımayan, olağanüstü yetkilere sahip bir meclisti. Bu meclise dayalı olarak yürütülen Milli Mücadele’nin başarıyla sonuçlanması üzerine, Lozan’da toplanacak konferansa TBMM temsilcisi ile birlikte İstanbul’dan da temsilcilerin çağırılması, milli egemenliğin tam olarak gerçekleştirilmesi yönünde en büyük engeli teşkil eden saltanatın kaldırılmasının haklı gerekçesini oluşturdu.⁴

Saltanatın Kaldırılması ve Yankıları

Yüzlerce sene süren bu yönetim biçimi⁵ öylesine kökleşmişti ki Türk Kurtuluş Savaşı’nın zaferle sonuçlanmasından sonra bazı kişiler vatanın artık

² Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk*, C.I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 3. Baskı, Ankara 1989, s. 87-117; Salâhi R. Sonyel, *Atatürk-The Founder of Modern Turkey*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989, s. 13,22,27; Dursun Ali Akbulut, *Saltanatın Kaldırılması ve Yankıları*, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, C. I, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2009, s. 164, 190; Kılıç Ali, *Atatürk’ün Hususiyetleri*, Yenigün Haber Ajansı Yayınları, İstanbul 1998, s. 99; Fahri Belen, *Türk Kurtuluş Savaşı*, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1973, s. 95; Hikmet Denizli, *Sivas Kongresi Delegeleri ve Heyet-i Temsilîye Üyeleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996, s. 52, Mahmut Goloğlu, *Milli Mücadele Tarihi III, Üçüncü Meşrutiyet (1920)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2006, s. 90,117,157.

³ Sebahattin Selek, *Milli Mücadele (Ulusal Kurtuluş Savaşı)*, C.II, Örgün Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1982, s. 678-680.

⁴ Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk*, C. II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 3. Baskı, Ankara 1989, s. 911,915; Selek, *age.*, s. 690-698.

⁵ Saltanat, Osmanlı Devleti’nde babadan oğula geçen tahtın adıdır ve yeni Türk Devleti’nin siyasi yapısını sağlamlaştıracak ilk adım, saltanatın kaldırılması olacaktır. Yalnız bu ilk adımın atılması kolay değildi. Türk ulusu tarih boyunca başında bir hükümdarın bulunmasına alışmıştı. Eski Orta Asya Türklerindeki ‘Hakanlar’, Selçuklu ve Osmanlı devirlerinde ise ‘Padişah’ bir şekilde yaşamıştı. Eski Türk anlayışına göre, hâkimiyet kutsal kavramdı ve bu kutsallığı gök tanrısı bir aileye vermişti. Yeryüzünün hükümdarı sayılan Türk Kağanları, Tanrı’dan dünyadaki bütün ülkeyi idare etme yetkisi almışlardı. Ailenin üyelerinden başkası, ulusu yönetme hakkına sahip değildi. İşte zamanımızda halkın oylarıyla belirlenen milli irade, eskiden Tanrı’nın ilahi gücünü bir şahsa yansıtarak onu kutsal idare kabiliyeti ile donattığı inancına bağlanmakta idi. Türkler, İslamiyet’i kabul etikten sonra Büyük Selçuklu Devleti’nde ve Anadolu Selçuklu Devleti’nde egemenliğe sahip olma hakkı eski geleneklere göre devam ederken, Osmanlı Devleti döneminde bu kutsal hâkimiyet kavramı, yepyeni dinsel kurallarla desteklenmiş; Bizans İmparatorlarının kayıtsız şartsız hükümdarlık etme anlayışını benimsemiş olan Osmanlı Padişahları, XVI. yy’dan sonra kendilerine Halife şanı da vererek saltanat ve hilafeti, padişahlık bünyesinde birleştirmişlerdir. Mehmet Okur, *Milli Egemenlik ve Teşkilât-ı Esasiye Kanunu*, *Atatürk Dergisi*, C. III, S. I, Erzurum 2000, s. 290-91.

düşmandan temizlendiğini, dolayısıyla saltanat makamının yine aynı şekilde muhafaza edilmesini, eskiden olduğu gibi padişahın Türk milletinin mukadderatına hâkim olması gerektiğini ve zaferden sonra Mustafa Kemal'in askeri ve siyasi vazifesinin artık sona erdiğini düşünüyordu.⁶ Ancak Anadolu'ya çıktığı günden itibaren ulusal egemenliğe dayalı bağımsız bir devlet kurmayı hedefleyen Mustafa Kemal, ilk iş olarak asırlardan beri Türk Milleti'nin hâkimiyet⁷ ve saltanatını elinde bulunduran Osmanlı Devleti'nin şahsi saltanatına son vererek, milli egemenlik ilkesini gerçekleştirmeyi hedeflemişti.⁸ Ancak zamanlamanın doğru bir şekilde yapılması gerekmekte idi. Aksi durumda ulusal savaşa katılmış olan bazı saltanat ve Osmanlı Devleti'nin devamından yana olanların tepkisi çekilebilir ve bu durum birlikteliğin giderek bölünmesine yol açabilirdi.⁹ Böyle bir ortamda öncelik ülkenin kurtuluşuna verilmiş, bu sebeple saltanata dokunulmamış ve uygun ortamın oluşması için bir süre beklenmiştir.

Mudanya Mütarekesi'nden hemen sonra sulh konferansı hazırlıkları başladığında, Kurtuluş Savaşı süresince Kuva-i Milliye Hareketi'ni bölmeye çalışan ve padişahlık makamının devamı uğruna İtilaf Devletleri ile işbirliğini sürdürmüş olan İstanbul Hükümeti varlığını sürdürebilmek için zaferi sahiplenen bir davranışa bürünmüştür. Bu düşünceyle 17 Ekim 1922 günü Sadrazam Tevfik Paşa yoluyla Ankara Hükümeti'ne, anlaşarak birlikte hareket

⁶ Selami Kılıç, *II. Meşrutiyetten Cumhuriyet Türkiye'sine Türk İnkılabının Temelleri*, Kaynak Yayınları, Erzurum 1998, s. 18.

⁷ Hâkimiyet (egemenlik), devlet kudretinin bir vasfıdır. İç hukukta en üstün kudret, milletlerarası hukukta da bağımsız bir gücü ifade eder. Devletin iç hukuka egemen olması, yani üstün gücü ile milletlerarası hukuk alanında bağımsız olması birbiriyle bağlantılıdır. Esasında hâkimiyet, daha çok devletin ülke ve milleti üzerindeki otoritesini, yukarıdan aşağıya doğru, duruma hâkim ve sahip olmasını anlatır. Egemenliğin kaynağı, egemenliğin erkini meşrulaştırma vasıtası olarak düşünülmüş, dolayısıyla egemenliğin kaynağının ya ilahi irade ya da beşeri irade olduğu varsayılmıştır. Zaten üçüncü bir seçenek de yoktur. Bu bağlamda Eski Türkler, kadir-i mutlak bir Allah'a ve onun hâkimiyetini kendilerine ihsan ettiğine derin bir imanla ve samimiyetle inanıyorlardı. Oğuz Han, hâkimiyetini ilahi bir menşeden almış; Uygur hanları semavi bir nurdan doğmuş bulunuyor, Avrupalılar tarafından "*Allah'ın Kamçısı*" kabul edilen Asya ve Avrupa Hunları Tanrı'nın cihan hâkimiyeti kendilerine verdiği inaniyor, "*Ben Tanrı gibi gökte yaratılmış Türk Bilge Kağan tabta oturdum...*" diyor Gök-Türk Hanı da hâkimiyetin semavi menşecini tekrarlıyordu. Bu husus, Hakanların kitabe ve mektuplarının başına koydukları ibare veya formüllerde ve bilhassa yabancı hükümdarlara gönderilen mektupların başlangıç formüllerinde daha kat'i bir şekilde ortaya çıkar. Gök-Türk hükümdarı İşpara Han'ın (581-557) Çin İmparatoruna yazdığı "*Tanrı tarafından gönderilmiş Büyük Gök-Türkler İmparatorluğu'nun bilge kağanı...*" ve Tardu Han'ın 598 yılında Bizans İmparatoru Maurikianus'a gönderdiği "*Dünyada yedi iklimin efendisi ve yedi ırkın kağanı...*" ibaresi ile başlayan mektuplar örnek gösterilebilir. Okur, a.g.m., s. 289; Zeki Hafızoğulları, *Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Fikri Temelleri* Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2001, s. 36; Osman Turan, *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, Ötüken Neşriyat, 15. Baskı, Ankara 2005, s. 113-115.

⁸ Kılıç, *age.*, s. 18.

⁹ Metin Hülagü, *Yurtsuz İmparator Vahdeddin*, Timaş Yayınları, İstanbul 2008, s. 219.

etmeyi amaçlayan ve ülke artık düşmandan kurtarıldığına göre Padişah ile Ankara Hükümeti arasındaki ayrılığın da kaldırılması gerektiğini anlatan bir telgraf gönderilmiştir. Bu telgraf, gerek Mustafa Kemal Paşa'nın gerekse Büyük Millet Meclisi'nin sert tepkisine yol açmıştır.¹⁰ Nihayetinde Sadrazam Tevfik Paşa'nın bu son hatası, yaklaşık üç yıldır tesis edilmeye çalışılan milli egemenliğin gerçekleşmesi için saltanatın kaldırılması sürecini hızlandırmıştır.¹¹ Nitekim 30 Ekim 1922 günü TBMM'nde yapılan oturumda, bir tarafta yasallığını yitirmiş ancak hak iddia eden bir hükümetin, bir tarafta da ulusal egemenliğin sembolü TBMM Hükümeti'nin bulunmasının gerek Türk ulusu gerekse yabancı devletler nezdinde yarattığı ikilemin tartışılmasına başlandı. Tevfik Paşa'nın telgrafıyla başlayan görüşmelerin bitimindeki hedef, saltanat yönetiminin yürürlükten kaldırılmasıydı.¹²

Mecliste, vekiller tarafından ardı ardına verilen önergelerin akabinde Sinop Mebusu Doktor Rıza Nur Bey tarafından Halifelik ile Saltanatın birbirinden ayrılması ve Saltanatın kaldırılmasına yönelik 81¹³ Mebusun imzasını taşıyan önergenin, Başkanlık Divanı'na verilmesiyle Saltanatın kaldırılması için hukuki süreç artık başlamış oldu. Gün boyu süren tartışmalardan sonra saltanatın sonunu getiren 6 maddelik önergenin¹⁴ okunmasının ardından, Erzurum Mebusu Hüseyin Avni (Ulaş) Bey, teklifin içeriğine katılmakla birlikte konu önemli olduğundan Lâyiha Encümeni'ne gitmesini ve Meclis'e daha sonra gelmesini istemişse de Mustafa Kemal, hiçbir tartışmaya meydan vermemek için teklifi hemen oylamaya sunmuştur. Ancak bu meclis içerisinde bir grupta

¹⁰ Seçil Karal Akgün, *Halifeliğin Kaldırılması ve Lâiklik (1924-1928)*, Temel Yayınları, İstanbul 2006, s.65;

¹¹ Ali Naci Karacan, *Lozan*, Haz. Hulûsi Karacan, İş Bankası Kültür Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2011, s. 41.

¹² Ahmet Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, C. III, Pera Turizm Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1970, s.101.

¹³ İstikbâl Gazetesi'nin haberinde "Dr. Rıza Nur ve 78 Arkadaşı..." denilmesine rağmen önergenin altındaki imza sayısı 81'dir. Bkz. TBMM Z.C, Devre: 1, İçtima'i Senesi: 3, C. 24, Ankara 1960, s. 293.

¹⁴ 1) Osmanlı İmparatorluğu, otokrasi sistemi ile beraber çökmüştür.

2) Türkiye Devleti namıyla genç, dinamik, milli, halk hükümeti esasları üzerine kurulu TBMM Hükümeti teşekkül etmiştir.

3) Yeni Türkiye Hükümeti çöken Osmanlı İmparatorluğu yerine geçmiş olup onun millî sınır dâhilinde yegâne varisidir.

4) Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile hükümlerlik hukuku milletin nefesine verildiğinden, İstanbul'daki Padişahlık yok olmuş ve tarihe intikal etmiştir.

5) İstanbul'da meşru bir hükümet mevcut olmayıp, İstanbul ve civarı da TBMM'ne aittir. Binaenaleyh, oraların idare işleri de TBMM Hükümeti memurlarına verilmelidir.

6) Türkiye Hükümeti meşru hakkı olan hilafet makamını esir bulunduğu ecnebilere elinden kurtaracaktır. Bkz. *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, İçtimai Senesi 3, C. 24, s. 269-297.

mevcuttu ve oluşan bu gruplardan biri olan II. Grup üyelerinin¹⁵, Hilâfet makamının durumunun açıkça belirtilmediği gerekçesiyle oylamaya katılmamaları sonucu yeter sayısına ulaşamadığı için sonuç alınamamış ve önerenin karar yeter sayısı için 1 Kasım'da tekrar oylanmasına karar verilmiştir.¹⁶

1 Kasım 1922'de Dr. Rıza Nur, teklifin Hilâfet ile ilgili 6. maddesini tekrar kaleme almış ve Mustafa Kemal Paşa'nın, Hilafetin mahiyeti ve Saltanat ile Hilâfetin birbirinden ayrılabilceğini anlatan uzun konuşmasının ardından tekliflerin Şer'iyye, Adliye ve Kanun-ı Esasi Encümenleri üyeleri arasından oluşturulan Müşterek Encümene¹⁷ gönderilmesine oy birliği ile karar verilmiştir.¹⁸ Ancak mebusların hatırı sayılır bir kesiminin saltanat makamının devamından yana olan görüşleri ile İslamcılarının saltanat ve hilafetin ayrılamayacağı yönündeki tutumları, komisyonun bir neticeye varmasını zorlaştırmışsa da Mustafa Kemal Paşa'nın tasarının kanunlaşmasının önünü açan konuşmasının¹⁹ ardından komisyon teklifi meclise sunmuş ve yapılan açık

¹⁵ I. TBMM Hükümeti'ne karşı muhalefet görevini yapan bu grup, bir süre isimlessiz olarak çalıştıktan sonra "Biz de Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne mensubuz, biz de o cemiyet tarafından intibâb olunduk, bizim de ismimiz aynı fakat iki numaralı grubuz" diyerek kendilerine 'İkinci Grup' adını takmışlardır. Bu grubun görünüşte önyak olanları Selahattin ve Hüseyin Avni Beyler görünüyordu. Birinci sırada ve kıskırtanların ise; Rauf ve Kara Vasıf Beyler olduğu anlaşılıyordu. Başlangıçta 120 milletvekiline sahip olduğu belirtilen ikinci grubun daha sonra giderek üye sayısının azaldığı, hatta saltanatın kaldırılmasından sonra dağıldığı ileri sürülmüştür. İhsan Güneş, *Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1997, s. 183; *Natuk*, C. II, s. 847.

¹⁶ Ali Satan, *Halifeliğin Kaldırılması*, Gökkuşbe Yayınları, İstanbul 2008, s. 145-146.

¹⁷ "... Müşterek Komisyon, odada saltanatın kaldırılmasına dair kanun maddesini görüşüyorlar ve içeriden gürültülü sesler geliyordu. Saatler geçiyor, akşam oluyor, gece basıyor görüşmenin bittiği yok. Meraktan çatlayacağız. Duramadım, ben de içeri girdim. Üç komisyonun azalarıyla oda tıka basa dolu. Birçok milletvekili ayakta istifleme duruyor. Kimi masaların üstünde dikilmiş, kimi de pencerelerin içinde oturmakta... Duvarın dibinden iki büküm ilerliyorum. Karşı köşede bulunan Kılıç Ali gülerek "nasıl girdin?" diyor. "Gazeteciyim, görülüp çıkarılınca kadar gördüklerim de kârdır" diyorum. "Öyleyse gel seni yamacımda saklayayım" diyor. Ortadaki genişçe masanın çevresinde görüşmeyi yapan üyeler sıralanmış. Çoğu sarkıklı. Zaten başkanlığı bile Hoca Müfit Efendi yapıyor. Gazi, masadan biraz açıkta oturmuş. İlk defa gördüğüm yeni Dışişleri Bakanı İsmet Paşa, masanın yakınında... Görüşme çok gürültülü ve çok hararetlı. "Saltanatla Hilafet birbirinden ayrılır mı? Kitap ne diyor, şeriat ne diyor?... Birden Gazi sabrı tükenmiş şekilde ayağa kalktı ve "...Sizler, fiil halindeki bu gerçeğin yalnızca formülünü bulacaksınız yoksa bunu anlamayanların kafaları kesilir!" dedi. Bkz. İsmail Habib Sevük, *Atatürk'le Beraber*, Haz. Lütfü Tınç, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2008, s. 11-12.

¹⁸ Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi*, C. II, Bilgi Yayınevi, Ankara 1992, s.279-280.

¹⁹ Mustafa Kemal Paşa: "Efendiler egemenlik ve saltanat hiç kimse tarafından hiç kimseye bilim gereğidir diye görüşme ve tartışmayla verilmez. Egemenlik ve saltanat kuvvetle, kudretle ve zorla alınır. Osman oğulları zorla Türk ulusunun egemenlik ve saltanatını el koymuşlardır. Bu haksız durumu altı yüzyıldan beri sürdürmüşlerdir. Şimdi de Türk ulusu bunlara artık yeter diyerek ve bunlara karşı ayaklanarak egemenliğine ve saltanatını kendi eline eylemlilik olarak almış bulunuyor. Bu bir oldubittidir. Söz konusu olan ulusa saltanatını,

oylamada Meclis, oy birliği²⁰ ile alınan kararlar şahsi hâkimiyete dayalı Osmanlı Devleti'nin 16 Mart 1920 yılından itibaren tarihe karışmış olduğunu belirtip, saltanatın resmen ortadan kalktığını ilan etmiştir.²¹ Mustafa Kemal'in deyiimiyle “*Osmanlı egemenliğinin çökme ve ortadan kalkma töreninin son evresi*” böylece kapanmış ve yine onun deyiimiyle “*Yeni Türkiye Devleti'nde saltanat, milletin*” olmuştur.²²

Yeni Türk Devleti'nin kuruluş aşamasında meydana gelen bu önemli gelişme, Karadeniz Bölgesi'nin önde gelen gazetelerinden biri olan İstikbâl Gazetesi'nde²³ de geniş yankı bulmuş ve gelişmeleri okuyucularına;

“Büyük Millet Meclisi Padişahlığın Hal'ine, Padişahlığın Meclise İntikaline Dair Verilen Takrirleri Müzakere Eylemiş Oldu”, “Padişahın Hal' Edileceği Muhakkaktır, Hanedandan Bir Halife İntihab Olunacaktır”, “Büyük Millet Meclisi'nde Gece Yarınlarına Kadar Tarihi Celse”, “Tevfik Paşa'nın Meclise Bir Telgrafı, Büyük Millet Meclisi'nde Nahş Aks Amiller Uyandırmıştır”, “Padişah'ın ve İstanbul'da Hükümet İsmi Altındakilerin Tecziyesi Kararlaştı”, “Rıza Nur Rüfekasıyla Birlikte Verdikleri Takirde: Padişahlığın Meclise İntikâlini ve Hilafeti Kurtarmayı Teklif Ettiler” ve “Padişahlığın Hal'ine Muhakkak Nazarıyla Bakılıyor. Hanedandan Yalnız Bir Halife İntihab Edecek” şeklindeki başlıklarla duyurmuştur.²⁴

İstiklal Gazetesi, bu manşet haberlerinin devamında ise; olayı şöyle yorumlamıştı:

“...İstanbul'daki Hükümet karikatürünün Reisi Tevfik Paşa, Büyük Millet Meclisi'ne bir telgraf keşide ederek davet edildiğimiz Lozan Sulh Konferansı'na

---

egemenliğini bırakacak mıyız, bırakamayacak mıyız sorunu değildir. Sorun zaten gerçekleşmiş bir olayı yasa ile saptamaktan başka bir şey değildir. Bu, ne olursa olsun yapılacaktır. Burada toplananlar, Meclis ve herkes sorunu doğal bulursa sanırım ki uygun olur. Yoksa yine gerçek yöntemine göre saptanacaktır; ama belki birtakım kaşafalar kesilecektir...” Bkz. *Nutuk*, C. II, s. 921.

²⁰ Oy birliği ifadesi kullanılmasına rağmen bu kararın onaylanması sırasında ret oyu veren ve çekimser kalan milletvekilleri de mevcuttu. Ret oyu kullanan Mebuslar, İsmail Şükrü Bey (Karahisar-ı Sahip), Necati Bey (Lazistan); çekimser kalan Mebuslar ise; Hamis Bey (Biga), Hüseyin Bey (Erzincan) ve Bekir Sami Bey (Malatya)'dir. Bkz. TBMM Z.C., Devre I, İçtima'i Senesi: 3, C. 24, Ankara 1960, s. 298.

²¹ Kılıç, *age.*, s. 33.

²² *Nutuk*, C. II, s. 921.

²³ Mütareke sonrası dönemde yayınlanan *Epubi* ve *Farosianadolis* gazeteleri merkezi Trabzon olan bir Rum Pontus Devletinin kurulması yönünde propaganda yapan yayınlar çıkarıyorlardı. Bölgede milli hakları savunmak, Rum ve Ermeni propagandalarına büyük ölçüde cevap verebilmek için Faik Ahmet Barutçu ve Mehmet Salih (Ongan) Bey, 10 Aralık 1918'de İstikbâl Gazetesi'ni çıkarmaya başlamışlardır. İlk dönemlerde Trabzon'daki Rumlara ait Mihallidi Matbaası'nda basılan gazete 1920 yılından itibaren Faik Ahmet Bey'in babasının Sakız Meydanındaki hanında, kendi matbaasında basılmaya başlamış, 17 Mart 1925'te Takrir-i Sükûn Kanunu ile kapatılmıştır. Bkz. Hikmet Aksoy, *Trabzon Basını (Gazeteler-Gazeteciler) 1869-1998*, Trabzon Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, Trabzon 1998, s. 28-34.

²⁴ İstikbâl, 1 Kasım 1922.

Bâb-ı Âli'nin de iştirakini talep etmiş ve Ankara'dan gidecek millet murahhaslarıyla kendi murahhaslarınının birleştirilmesini teklif etmiştir. Bu garip telgraf, Büyük Millet Meclisi'nde çok şiddetli aks amilleri uyandırmıştır. Bu telgraf üzerine Meclis, Mustafa Kemal Paşa'nın riyasetinde tarihi bir celse akd etmiş ve müzakereler pek hararetle surette gece yarısına kadar devam etmiştir. Bu celsede birçok hatipler irâd-ı nutk etmiş: 'Hala mı Bâb-ı Âli hala mı Padişah? Bu en büyük hyanet-i vataniyedir. Hainler cezalandırılmalı!' diye bağırmişlardır.

Bunun üzerine Meclis, Padişahın ve İstanbul'da hükümet ismi altındaki hainlerin tecziyesini kararlaştırmıştır. Badehu Sinop Mebusu ve Sıhhiye Vekili Dr. Rıza Nur Bey ve rüfekası tarafından verilen takrir kıraat olunmuştur. Takrir sahipleri bu takrirden Padişahlığın meclise intikalini, İstanbul'dakinin ma'dümiyyatını ve Hilafeti kurtarmaklığımızı teklif etmişlerdir. Takririn kıraatini müteakip birçok hatipler tekrar söz almışlardır. Vaktin gecikmesi hasebiyle içtima'ın ta'liki zaruri olduğundan Rıza Nur Bey ve rüfekasının teklifi yarınki celsede reye vaz' olunacaktır. Padişahın hal'ine muhakkak nazarıyla bakabilirsiniz. Hanedandan yalnız bir halife intihap olunacaktır."²⁵

İstikbâl Gazetesi, 3 Kasım 1922 tarihli sayısında ise; Saltanatın kaldırılmasını: "Meclis Padişahlığın Merfû'yetine, Halifenin Âli-i Osman'dan İntihabına Müteakiben Karar Verdi ve Bugünü Bayram Yaptı", "Büyük Millet Meclisi'nde Hararetle Müzakereler", "Tevfik Paşa'nın İki Telgrafı: Hararetle Hutbeler ve İttihat Olunan Kararlar" şeklinde okuyucularına duyurmuştu.

Gazete ilgili başlıklı haberlerin devamında mecliste hararetle tartışmalara sebep olan Tevfik Paşa'nın telgrafına ve başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere bazı mebusların bu telgrafla ilgili yorumlarına yer vermiştir.

Mustafa Kemal Paşa'nın, Tevfik Paşa'nın telgrafı ile ilgili TBMM'de yaptığı konuşma gazetede şöyle yer almıştı:

"Bu ayın 20'sinde İstanbul'da bulunan bir zatın delaletiyle doğrudan doğruya şahsıma hitaben bir telgrafname aldım ve onun üzerine şahsım namına cevap verdim. Şimdi okunacak telgrafname ile alakası olduğundan ve daha doğrusu bunun işitilmesi cihetinden bunu aynen okuyorum. Tevfik Paşa oğlunu bendenize göndererek âtidedeki telgrafnameyi verdi. Meselenin gayet mahrem tutulması ricasıyla beraber vuku bulan tahkikata nazaran İngilizler, konferansta Anadolu ile İstanbul'un ayrı ayrı cephe arz etmesinden istifade ile Hilafet hamisi sıfatını iktisâb etmeye çalışacağından meseleye lâzım geldiği gibi ehemmiyet verilmesini arz etmemi tebliğ ettirdi. Okuyorum telgrafnameyi:

Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine,

"Allah'ın yardımı ile kazanılan zafer, bundan böyle Ankara ile İstanbul arasında ortaya çıkmış olan anlaşmazlık ve ikiliği kaldırmış ve milli birliğimizi temin etmiş olup, ancak Müttefik devletler ile aramızda barış henüz yapılmamış olmasından dolayı Avrupa şehirlerinden birisinde yakında toplanacağı bilinen barış konferansına eskisi gibi her iki tarafın davet edileceği malum

²⁵ İstikbâl, 1 Kasım 1922.

bulduğundan dolayı, milli selametimizle alakalı mühim maddelerin evvelce aramızda müzakere ve tespiti hakkında hazırlıklarda bulunarak, söz konusu konferansta birleşmiş olarak millet hukukunun müdafaasına sarf-ı mesai edilmesi nezd-i âlilerinde dahi rehini tasvip olunacağına kanaatim tam olduğundan, ol babda taraf-ı senaverleri ile görüşüp anlaşmak üzere ahvale vakıf ve ehemmiyetinize sahip bir zatın buraya gayet gizlice talimatla ve mümkün sürat ile gönderilmesi temenni olunur efendim.

Sadrazam Tevfik”

Mustafa Kemal Paşa'nın Tevfik Paşa'ya gönderdiği; Türkiye Devleti'nin her türlü teşebbüsünü daima göz önünde tutan Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin mukabil tedbirleri düşündüğünü, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile şekil ve mahiyeti beliren Türkiye Devleti'nin kuruluş tarihinden beri Türkiye mukadderatına el koyduğunu ve bundan mesul yalnız ve ancak Türkiye Büyük Millet Meclisi olduğunu ifade eden cümleleriyle başlayan telgrafı da İstikbal gazetesinde eksiksiz yer almıştır.²⁶

Yine Mustafa Kemal Paşa'nın meclis kürsüsünden okuduğu ve Tevfik Paşa'nın Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'na gönderdiği telgraf da gazetede aşağıdaki şekilde yayınlanmıştır:

“Ankara'da Büyük Millet Meclis-i Riyaset-i Celilesi'ne

Gayet müstaceldir

Konferansa Babiâli de Büyük Millet Meclisi de davet olundu. Bâb-ı Âli'nin icabet etmesi, devletin altı asrı mütecevaz zamandan beri müesses ve mahfuz olan bütün âlem-i İslam'ın alâkadar olduğu hüviyet-i tarihiyesini yıkılmaya mahkûm etmek, Büyük Millet Meclisi'nin icabet etmemesi ise, cihanın özlediği ve beklediği barışı akim bırakmaktır. Bu mühim mesuliyetleri bittabi ne Babiâli ne de Büyük Millet Meclisi kabul ve tahammül eder. Zaten Babiâli ile Büyük Millet Meclisi arasında hakiki bir ikilik mutasavver olmadığı ve her türlü ısrar ve baskıya karşı Sevr Antlaşması'nın tasdik edilmemesinde mukavemet ve tesadüf olunan müşkilat-ı azimenin göğüslenmesi ile idare işlerinin yürütülmesi ve işgalin tesirinin azaltılması hususunda elinden geleni yapan ve bu meyanda muvaffakiyatı vakianın husulüne olabildiğince hizmet eden heyetimiz, Hâkimiyet-i Milliye'yi tahkim ve tevsik suretiyle idare birliğini temin için müzakereye hazır olduğu halde mesai harbiyenin faydalı bir barış ile semerat-ı siyasiyesini toplamak zamanında millet mücahedesinden ayrı kalmayı ve bu sebeple birlikte elde edilmesi mümkün olan menâfi'-i âliye-i vatandan en küçük bir parçayı bile kaybetmeyi asla caiz görmez. Ayrılık şöyle dursun, en ufak bir muhalefeti dahi reva görmez hatta düşman ayağını kesmek ve istila pislliğini temizlemek yolunda seyfen mesai cansiperane ve hüdapesnidane bulunanları nefislerine tercih eyler. Binaenaleyh, anlaşmazlık sebebiyle devlet ve milletin başına maazallahu taala bir musibet-i uzma getirmek ve maddi yardım ve manevi desteklerine nail olduğumuz Âlem-i İslamı müteallim etmektense menafi-i âliye-i vatan uğrunda birliğin temini evvelce vacip ise bugün farz

²⁶ İstikbal, 3 Kasım 1922.

olmuştur. Şu halde hem İstikbâl-i memleket hem müdafaa-i hukuk-u vatan hakkında müzakerede bulunmak üzere Büyük Millet Meclisi'ne tayin olunacak bir zatın talimat-ı mahsusa ile hemen gönderilmesi bilhassa temenni ve bu şık tensip buyurulmadığı halde heyetimizden Ziya Paşa Hazretleri'nin oraya gönderileceği beyan ve cevabının telgrafla bildirilmesi niyaz olunur.

Sadrazam Tevfik”

İstikbâl gazetesinin verdiği habere göre, bu telgrafların okunmasından sonra mecliste heyecanlı tartışmalar cereyan etti. Özellikle Antalya Mebusu Rasih Efendi, Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Bey, Diyarbakir Mebusu ve Nafia Vekili Fevzi Bey, Kırşehir Mebusu Yahya Galip Efendiler İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Beyefendi, Dâhiliye Vekili Fatih Bey, Hariciye Vekili İsmet, Edirne Mebusu Kâzım Karabekir ve Müdafaa-i Hukuk Reisi Ali Fuad Paşalar, Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekili Rıza Nur, Mersin Mebusu Selahattin Bey, Erzurum Mebusu Nusret Efendi, Hakkâri Mebusu Mazhar Müfid Bey Tevfik Paşa'nın bu telgrafını sert sözlerle eleştirdiler.²⁷

Saltanatın kaldırılması ile ilgili mecliste cereyan eden bu görüşmeleri kamuoyuna duyurmaya devam eden İstikbâl gazetesi, saltanatın kaldırılması ve hilafet meselesi ile ilgili verilen kararı, 5 Kasım tarihli nüshasında şu başlıklarla duyurmuştu:

“Hilafet, Hanedan-ı Âli Osman'a Aittir. Halifelîğe, İlmen, Ahlâken, Eslah ve Erşadı Büyük Milet Meclisi Tarafından İntihab Olunur”, “Büyük Millet Meclisi'nde Saltanat ve Hilâfet Meselesi”, “Büyük Millet Meclisi İstanbul'daki Şekl-i Hükümeti Tarihe Müntakıl Add Etmiştir”, “Halifelîğe Hanedanın Erşâd ve Eslah Olanı Meclis Tarafından İntihab Edilir”, “Büyük Millet Meclisi işbu kararın kabul olduğu günü bayram ad etmeye karar vermiş ve yüz bir pare top endâhtıyla teyid olmuştur.”²⁸

Saltanatın kaldırılmasına dair kanun da yine aynı tarihli İstikbal gazetesinde tam metin olarak aşağıdaki şekilde yayımlanmıştır:

“1. Teşkilât-ı Esasiye Kanunu ile Türkiye halkı, hukuk-u hâkimiyet ve hükümraniyesini mümessil-i hakikisi olan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin şahsiyeti maneviyesinde gayr-i kabili terk ve tecezzi ve ferağ olmak üzere temsile ve bil fiil istimale ve irade-i milliyeye istinad etmeyen hiçbir kuvvet ve heyeti tanımamaya karar verdiği cihetle Misak-ı Milli hudutları dâhilinde Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nden başka şekl-i hükümeti tanımaz. Binaenaleyh, Türkiye halkı, hâkimiyet-i şahsiyeye müstenid olan İstanbul'daki hükümet şekli 16 Mart 1336'dan itibaren ve ebediyen tarihe müntakıl ad eylemiştir.

2. Hilâfet, Hanedan-ı Âli Osman'a aid olup, halifelîğe Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından bu hanedanın ilmen ve ahlâken erşad ve eslah olanı intihap olunur. Türkiye Devleti, Makam-ı Hilâfet'in istinatgâhidir.

²⁷ İstikbâl, 3 Kasım 1922.

²⁸ İstikbâl, 5 Kasım 1922.

İş bu kararın Büyük Millet Meclisi âliyesince oy birliği ile ve alkışlarla kabulünü müteakip İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Beyefendi, kürsüye gelerek bu gecenin ve yarın 2 Teşrin-i Sâni, Sene 38'in bayram ad olunmasını teklif etmiştir. Meclis teklifi alkışlarla kabul etmiş ve dua ile celseye hitam verilmiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin bu tarihi mukarreratı yüz bir pare top atışıyla ilân edilmiş ve halk, kıtaât-i askeriye fener alaylarıyla ve mızıkalarla tezahürata başlamıştır. Tezahürat devam ediyor, herkes büyük bir sevinç içerisinde yekdiğerini tebrik ile muktedir. Anadolu Ajansı, veladeti risalet penahiye müsâdif olan bu milli bayram münasebetiyle Büyük Türkiye Milleti'ne ve onun temsil-i yegânesi Türkiye Büyük Millet Meclisi âliyesine arz-ı tebrikât eyler." 1 Teşrin-i Sâni, Sene 38."

Milli egemenlik ve Saltanatın kaldırılması ile ilgili tartışmaya katılan İstikbâl gazetesi, bu haberlerin devamında Sinop Mebusu Rıza Nur Bey ve 80 mebusun meclise verdiği takriri şu şekilde neşretmiştir:

"...Birkaç asırdır Saray ve Bâb-ı Âli'nin cehalet ve sefahati yüzünden Devlet ve millet azim felaketler içinde müthiş bir surette çalkandıktan sonra nihayet hufre-i inkızaza atılmış bulunduğu bir anda Osmanlı İmparatorluğu'nun müessis ve sahib-i hakikisi olan Türk Milleti, Anadolu'da hem harici düşmanlarına karşı kıyam etmiş hem de o düşmanlarla birleşip millet aleyhine harekete geçmiş olan Saray ve Babiâli aleyhine mücadeleye atılarak Ankara'da Büyük Millet Meclisi ve onun hükümet ve ordularını teşkil ederek harici düşmanın Saray ve Babiâli ile fiilen ve müsellahan ve malûm müşkülât-ı şedide ve mahrumiyet-i elime içinde cidale girişmiş ve bugünkü halâs gününe vâsil olmuştur. Türk Milleti, Saray ve Babiâli'nin hıyanetini gördüğü zaman Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nu ısdar ederek onun birinci maddesiyle hâkimiyeti padişahattan alıp bizzat millete ve ikinci maddesiyle de icra ve kanun yapma kuvvetlerini onun yed-i kudretine vermiştir. Yedinci maddeyle harp ilânı, sulh akdi gibi bütün hukuku hükümraniyeyi milletin nefsinde cem eylemiştir. Binaenaleyh, o zamandan beri eski Osmanlı İmparatorluğu münhedim olup yerine yeni ve milli bir Türkiye Devleti, yine o zamandan beri Padişah merfu olup yerine Büyük Millet Meclisi kaim olmuştur. Yani bugün İstanbul'da bulunan heyet mevcudiyetini usulen himaye edecek hiçbir meşru ve gayr-i ecnebi kuvvete, müzaheretini milliyeye malik olmayıp zalı zâil halindedir. Millet, şahsi hükümranlılık ve saray halkı ve etrafının sefahati esasi üzerine müessas bir saltanat yerine asıl millet kitlesinin, köylünün hukukunu himaye ve saadetini tekeffül eden bir halk hükümeti idaresi tesis ve vaz'etmiştir. Hal böyle iken İstanbul'da düşmanlar ile teşrik-i mesai etmiş olanların el'an hukuk-u Hilâfet ve Saltanat ve hukuk-u Hanedandan bahseylemelerini görmekle müstağrak-ı hayret bulunuyoruz..."²⁹

Gazete bir sonraki sayısında ise; İstanbul Hükümeti'nin istifa ettiğini, İstanbul'daki memurların Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti adına görev yapmaya başladıklarını ve İstanbul'un genel anlamda endişe içerisinde olduğunu

²⁹ İstikbâl, 5 Kasım 1922.

yazmakta ve Saltanat ve Hilafet müzakerelerinde Mustafa Kemal Paşa ile bu konu hakkında konuşan diğer mebusların beyanatlarına yer vermeye devam etmektedir.

Mustafa Kemal Paşa'nın 1 Kasım 1922 tarihli TBMM'deki konuşmasının, gazetede tam metin olarak yer aldığı görülmektedir. Mustafa Kemal Paşa, tarihî ve siyasî derinliği olan bu konuşmasına, İstanbul'da gayr-i meşru bir sıfatı şahsında muhafaza eden Tevfik Paşa'nın evvela hususî ve mahrem olarak ordularınızın Başkumandanına, müteakiben onu jurnal eder tarzda açık bir telgrafname ile Büyük Millet Meclisi'ne müracaatta bulunduğunu, bu telgrafname ile İslam âleminin karıştırılmak istendiğini, bu zihniyetin bağımsızlığımızı imhaya çalışan düşmanlarımıza karşı mukaddes davamızı müdafaada milli hükümetimizi zaafa uğratmaya yönelik olduğunu ifade ederek başlamış ve şöyle devam etmiştir:

“...Mana ve mantıktan uzak olan bu telgrafnamenin muhteviyatı, yüce Meclis'inizin mevcudiyeti ile tahakkuk eden bir şekli, bir hakikati tekrar mevzu' bahs etmemizi gerektirdi. İdare şeklimizde mevcut bulunan hakikat, Türkiye halkının mukadderatına bil fiil ve bizzat el koymuş olması, Hâkimiyet-i Milliyesini, Saltanat-ı Milliyesini üç seneden beri kendi elinde bulundurarak dava-ı mukaddesini müdafaada etmekte bulunmasıdır. Bu hakikatin tecellisi bir batılın yok olmasına oldu. Bu batıl gayr-i meşru, gayr-ı makûl olan şey, bir milletin hâkimiyet ve saltanat hukukunun bir şahıs uhdesinde temsil edilmesine müsaade edilmesiydi. Bu nokta üzerinde bütün milletin ve millet arzusuna tebaan milletvekillerinden meydana gelen Hey'et-i Celilenizin tabîi surette vermiş olduğu kararı birçok defalar, birçok arkadaşlarımızın muhtelif vesilelerle ifade etmiş olmalarına rağmen ben de bir arkadaşınız sıfatıyla bu kürsüden aynı şeyi tekrar edeceğim. Beni beş on dakika daha dinlemek lütfunda bulunmanızı rica ediyorum.

Arkadaşlar! Hakikati aydınlatmak için hep beraber Türk Tarihi ve İslâm Tarihi üzerinde kısa ve seri bir nazar geçirmeye muvafakat buyurur musunuz? Efendiler, bu dünya üzerinde yüz milyonu aşan nüfustan mürekkep bir Türk Milleti vardır. Ve bu milletin yeryüzündeki genişliği nispetinde tarihte de bir derinliği vardır. Efendiler, bu derinliği isterseniz iki mikyasa ölçelim. Birinci ölçü birimi, tarih öncesi devire ait mikyastır. Bu mikyasa göre Türk Milleti'nin atası olan Türk namındaki insan, ikinci Ebülbeşer Nuh Aleyhisselam'ın oğlu Yafes'in oğlu olan zattır. Tarih devrinin belge tedarikinde pek müsamahakâr olan ilk safhalarına biz de müsamaha edelim; fakat en bariz ve an kat'i ve en maddi tarihi delillere dayanarak beyan edebiliriz ki, Türkler on beş asır evvel Asya'nın göbeğinde muazzam devletler teşkil etmiş ve insanlığın her türlü kabiliyatına tecelligâh olmuş bir unsurdur. Sefirlerini Çin'e gönderen ve Bizans'ın sefirlerini kabul eden bu Türk Devleti ecdadımız olan Türk Milleti'nin teşkil eylediği bir devletti. Efendiler! Yine malûmdur ki; dünya yüzünde yüz milyonluk bir Arap kütlesi vardır ve bunların Asyaî kısmı Arabistan Yarımadası'nda yoğun olarak arzı mevcudiyet eder. Peygamberliğe ve resullüğe mazhar olan Fahr-i Âlem Efendimiz, bu Arap kütlesi içinde, Mekke'de dünyaya gelmiş bir vücud-u mübarek idi. Ey arkadaşlar! Tanrı birdir, büyüktür. İlahi

adaletlerin tecellilerine bakarak diyebiliriz ki insanlar iki sınıfta, iki devrede mütalâa olunabilir. İlk devir, beşeriyetin çocukluk ve gençlik devridir. İkinci devir, beşeriyetin erginlik ve olgunluk devridir. Beşeriyet birinci devrede tıpkı bir çocuk gibi, tıpkı bir genç gibi yakından ve maddi vasıtalarla kendisiyle iştiğal edilmeyi istilzam eder. Allah, kullarının lâzım olan olgunluk noktasına varmasına kadar içlerinden vasıtalarla dahi kullarıyla meşgul olmayı tanrılığın bir gereği saymıştır. Onlara Hazreti Âdem Aleyhisselam'dan itibaren kaydedilmiş ve edilmemiş ve sayısız denecek kadar çok Nebiler, Peygamberler ve Resuller göndermiştir. Fakat Peygamberimiz vasıtasıyla en son dini ve medeni hakikatleri verdikten sonra artık beşeriyetle bilvasıta temasta bulunmaya lüzum görmemiştir. Beşeriyetin idrak, aydınlanma ve olgunlaşma derecesi her kulun doğrudan doğruya ilahi ilhamlar ile temas kabiliyetine vasil olduğunu kabul buyurmuştur ve bu sebeptendir ki Cenab-ı Peygamber, Hatem-ül Enbiya olmuştur ve kitabı, en mükemmel kitaptır. Son Peygamberimiz olan Muhammed Mustafa Sallallahü Aleyhü Vessellem 1394 sene evvel Rumi Nisan içinde ve Rebi-ül Evvel ayının 12'nci Pazartesi gecesi sabaha doğru tan yeri ağarırken doğdu, gün doğmadan...³⁰

Çocukluk ve gençlik günlerini geçirdi. Fakat henüz peygamber olmadı. Yüzü nurani, sözü ruhani, doğruluk ve görüşte eşsiz, sözünde sadık ve halim ve mürüvvetçe saire faik olan Muhammed Mustafa, evvelâ bu özel ve seçkin vasıfları ile kabilesi içinde Muhamed-ül Emin oldu. Muhammed Mustafa, peygamber olmadan evvel kavminin muhabbetine, hürmetine, itimadına mazhar oldu. Ondan sonra ancak kırk yaşında nübüvvet ve kırk üç yaşında risalet geldi. Fahr-i Âlem Efendimiz, nâ-mütenahi tehlikeler içinde, bitmez mihnetler ve meşakatler karşısında yirmi sene çalıştı ve din-i İslam'ı tesise ait peygamberlik vazifesini ifaya muvaffak olduktan sonra cennetin en yüce katına erişmiş oldu. Kendisinin doğru yolu göstermesine mazhar olan bütün müslimin ve bilhassa ashab-ı güzün birçok gözyaşları döktüler. Fakat insanlık gereği olan bu hale üzülmenin faydasız olduğunu derhal idrak eden erbab-ı fatanet, Peygamberin arkasından ağlamak değil ümmetin işlerini bir an evvel iyi yürütmeye mazhar edecek tedbir almak kanaatiyle toplandılar. Resül-i Ekrem'e halife olacak bir emir intihâbı mevzuu bahsedildi. Zat-ı Risaletpenahi Yârigari olan Hazreti Ebubekir'den şahsen çok hoşlanırdı. Ve son nefeslerini yaşarken Ebubekir'in kendisine halef olması muvafık olacağını muhtelif tarzlarda işaret dahi buyurmuşlardı. Buna nazaran toplanıp resmen bir seçim yapmaktan başka bir iş kalmamış olduğuna hükmolunabilirdi. Hâlbuki bu intihap keyfiyeti o kadar basit olmadı. Bilakis mesele çok müzakerelere, çok münakaşalara ve çok esaslı ihtilaflara mâruz kaldı. Seçim işinde mühim olarak üç muhtelif görüş ortaya çıktı. Bu görüşlerden birisi, Makam-ı Hilâfete hak kazanabilmek, ümmet işlerini yönetebilmek için lazım olan kudret ve kifayetin kaide alınması idi. Buna nazaran Makam-ı Hilâfet en kuvvetli ve en nüfuzlu ve en reşid kavmin olacaktı.

³⁰ Mustafa Kemal Paşa yaptığı konuşmaya: "Bugün o gündür. İnşallah bu bayırlı tesadüftür. Filhakika Arabi tarihîyle bu akşam yerm-i veladetin sene-i devriyesine tesadüf ediyor." şeklinde devam etmiş, mebuslar bunu güzel bir tesadüf olarak nitelemişlerdir. Ancak bu kısım gazetenin haberinde yer almamıştır. Bkz. TBMM Z.C, Devre: 1, C. 24, İçtima'î Senesi: 3, Ankara 1960, s. 306.

Bu görüş, cumhuru sahabenindi. İkinci görüş, o güne kadar İslâm'ın başarısında hizmet eden kavmin hilâfete müstahak addedilmesi idi. Bu, ensarın görüşüydü. Üçüncü fikir ise, akrabalık kuvvetini lüzumlu saymak idi. Bu da Haşimilerin görüşüydü. Bu üç görüşten ittifak-ı ara ile birini tercih etmek ve seçim işini neticelendirmek mümkün olmadı. En nihayet bölünmenin ve fetretin derhal önüne geçmek lüzumuna kani olan Hazret-i Ömer'in tesiriyle Hazreti Ebubekir'e biat olundu. Görülüyor ki ilk halifenin seçiminde genel eğilimlerin tabii toplanmasından ziyade şahsi tesir, tesbiti şekletmiştir. Efendiler, bu muhalefet ve münakaşatın yersiz olduğunu zannetmeyelim. Hakikaten hilâfet işi, millet-i İslâmiyece en büyük bir maslahattır. Çünkü efendiler hilâfet-i nebeviye ehl-i İslâm arasında rabıta olan bir emarettir ve ehl-i İslâm'ın kelime-i vahide üzere toplanmalarını temin eden bir emarettir. Emaret ise; Cenab-ı Hakk'ın bir sır ve hikmetidir ki, teessüsü dâima şiddet ve kudret şartına bağlıdır. Ve ondan asıl maksat da fesadı def etmek ve şehrin asayişini korumak ve cihat işlerini tanzim ile kamu işlerini iyi tanzim ve tevsiyeden ibarettir. Bu dahi ancak şiddet ve kuvvete bağlıdır. Âdetullah bu veçhile cari olagelmıştır. Buna nazaran yukarıda izah ettiğim üç muhtelif görüşten birincinin ki kuvveti ve nüfusu olan kavmin, milletin hilâfet varisi olması noktasıydı. Diğer görüşlere tercih edilmesi ve galip olması tabidir ve Hazreti Ebubekir'in tesirle Makam-ı Hilâfet'i işgal etmesi isabet oldu. İşte bu suretle zaman-ı saadetten sonra hilâfet unvanıyla bir emaret-i İslâmiye teşekkül etti. Fakat efendiler, Peygamberin vefatıyla derhal her tarafta irtidat başladı, irtica başladı, isyan başladı. Hazreti Ebubekir bunları bertaraf etti. Vaziyete hâkim oldu. Bir taraftan da İslam emirliğinin sınırlarını genişletmeye girişti. Ebubekir son dönemlerine yaklaşıncı kendi seçimindeki müşkülâtı hatırladı ve Hazreti Ömer'i vasiyetname ile bizzat seçti ve millete takdim eyledi. Hazreti Ömer zamanı hilâfetinde memalik-i İslâmiye fevkalade denecek derecede süratle genişledi. Servet çoğaldı. Hâlbuki bir milletin içinde servet ve bolluk hâsıl olması, insanlar arasında dünyevi garazların ortaya çıkmasına ve bunun da ihtilal ve fitnenin baş göstermesine sebep olması bu dünyanın ahvali gereğidir. İşte bu nokta Hazreti Ömer'in zihnini kurcalıyordu. Bir de Hazreti Ömer hatırlıyordu ki Resul-ü Ekrem sırdaşı olan havas-ı esbabına şunu demişti:

— “Ümmetim düşmanlarına galebe edecek, Mekke, Yemen, Kudüs ve Şam'ı fethedecek. Kisira ve Kayser'in hazinelerini taksim eleyecektir ve fakat ondan sonra aralarında fitne ve ihtilâl ve nefsanîyetler meydana gelerek önceki hükümdarların mesleğine gideceklerdir. Hazreti Ömer, bir gün Hüzeyfe İbn-i Eman Radiyallahüanh Hazretlerine deniz gibi dalgalanacak fitneyi sorduğu zaman aldığı cevapta:

— “Senin için ondan beis yok. Senin zamanında onun arasında kapalı bir kapı vardır.” dedi.

Hazreti Ömer sordu:

— “Bu kapı kırılacak mı, yoksa açılacak mı?”

Hüzeyfe:

— “Kırılacak” dedi.

Hazreti Ömer:

___ “Öyle ise artık kapanmaz” dedi ve izharı tesadüf etti. Hakikaten kapı kırılmak mukadderdi. Çünkü İslam memleketleri genişlemişti, iş çoğalmıştı. Bu şekl-i emaret ve bu tarz-ı idare ile her yerde adaleti kâmile icrası müşkil olmuştu. Hazreti Ömer bunu idrak ediyor ve sıkılıyor ve Allah’a yalvararak diyordu ki:

___ “Ya Rab, Ruhumu al.”

Ömer bir gün ağlarken sebebi soruldu:

___ “Nasıl ağlayayım ki Fırat kenarında bir oğlak zâyi olsa korkarım ki Ömer’den sorulur” diye cevap verdi. Evet, Hazreti Ömer Radiyallahüanh artık hilâfet unvanı altındaki emirlik tarzının bir devlet idaresine kâfi olmadığını, bir zatın kendi faziletinde, kendi kudretinde ve hatta kendi heybetinde olsa dahi bir devletin idaresine kâfi olmadığını bütün kapsamlı manasıyla idrak eylemişti. Hatta bu endişe ile idi ki Ömer kendinden sonra artık bir halife düşünemez oldu. Kendisine oğlunu tavsiye ettikleri zaman bir hanedandan bir kurban yetişir dedi. Abdürrahman bin Avfı çağırdı:

___ “Ben seni veliahd eylemek istiyorum” dedi. O da :

___ “Bana kabul et diye rey ve nasihat eyler misin?” dedikte Ömer:

___ “Edemem” dedi. Abdürrahman:

___ “Vallah ben de ebediyen bu işe giremem” dedi. En nihayet Ömer, en makul noktaya temas etti. Emaret, devlet ve millet işini meşverete havale etti. Ömer’den sonra ashab-ı şûra ve bütün halk mescidi ağzına kadar doldurdu ve orada bazı şayan-ı dikkat vaziyetlerle yine idare-i ümmeti, seçtikleri bir halifeye tevdi ettiler. Hazreti Osman, halife oldu. Fakat kırılmaya mahkûm olan kapı artık kırılmıştı. İslam memleketlerinin her tarafında bin türlü dedikodu ve hoşnutsuzluk başladı. Zavallı Osman, aciz ve naziz bir vaziyete düştü. O kadar ki, Şam Valisi Muaviye onun hayatını muhafaza etmek için kendi himayesine davet etti. Buna muvafakat edemeyen Hazreti Osman’a valiliği tarafından kendini koruması için asker göndermeyi teklif etti. Bunların hiçbirisine meydan kalmadı. Her tarafta isyan eden muhtelif mntıklar, halkı Medine’de evinin içinde Hazreti Osman’ı kuşatmaya aldı. Ve muhterem zevcesinin yanında şehit etti. Birçok gürültü ve kanlı olaydan sonra Hazreti Ali, Makam-ı Hilâfete getirildi. Tekrar edelim ki kapı kırılmıştı. Aynı ırktan olmakla beraber Irak başka bir şey, Yemen başka bir şey, Suriye başka bir şey ve Hicaz diyarı da bambaşka bir şeydi. Hicaz’da bir halife, Suriye’de kuvvete istinat eden bir vali ile Sıffin’de karşı karşıya gelmeye mecbur oldu. Muaviye, Hazreti Ali’nin hilâfetini tanımıyor ve bilâkis onu hunu Osman ile itham eyliyordu. Vazifesi âlem-i İslâm’da Kur’an hükümlerinin tatbikatından ibaret olan Halife, mızraklarına Kur’an sayfaları geçirilmiş Emeviye ordusunun karşısında muharebeyi kesmeye mecbur oldu. Zaruri olarak iki taraf hakemlerinin vereceği hükme tabi olmaya söz verdi. Muaviyenin murahhası Amr bin As ile Hazreti Ali’nin murahhası Ebu Musa El’eşari tahkimnameyi tanzim için karşı karşıya geldikleri zaman, Hazreti Ali hazır bulunuyordu. “Emir’ül Mü’minin Ali ile Muaviye arasında tahkimnamedir” diye yazılan cümleye derhal Muaviye’nin murahhası itiraz etti ve dedi ki:

___ “O Emir’ül Mü’minin kelimesini oradan kaldır. Sen yalnız emrinde bulunanların emiri olabilirsin. Şam ahalisinin emiri değilsin.”

Hazreti Ali, isminin başındaki sıfatının kaldırılmasına muvafakat etti. Bundan sonra iki taraf murahhasının yekdiğerine karşı kullandığı adi hile,

cümlece malümdür. Bunda muvaffak olan Amr İbn-ül As Muaviye'ye hilâfetini müjdeledi. Diğer taraftan Hazreti Ali de hakemeynin hükmüne sadık kalacağına söz verdiği halde biraz tereddüdü müteakip icra-ı hilafete devam etti. Görülüyor ki, Resulallah'ın vefatından yirmi beş sene kadar kısa bir zaman sonra İslam âlemi içinde İslam'ın en büyük zevatından ikisi karşı karşıya hilâfet iddiasıyla arkalarından sürükledikleri aynı din ve aynı ırktaki insanları kanlar içinde bırakmakta beis görmediler. En nihayet hilesinde muvaffak olanı, saf ve nezih olanını mağlup ve çoluk çocuğunu mahv ve perişan eyledi. Ve bu suretle hilâfet unvanı altındaki İslam emirliği yine hilafet unvanı altında İslam saltanatına dönüştürdü. Emevi saltanatı büyük istilalar yapmakla beraber baştan nihayete kadar kanlı ve elim vekayı ile ancak doksan seneyi doldurabilmiş ve Hicret'in 132'nci senesinde Arap milleti Emevi sultanlarını başlarından atmış ve yerine başka namda bir devlet tesis eylemiştir. Bu devlete Abbasi Devleti ve devletin başında bulunan insanlara da Halife derlerdi. Merkez-i faaliyeti Irak'ta bulunan Abbasi Hilâfeti'nin mevcudiyetine rağmen Endülüste dahi Halife-i Resulallah ve Emir-ül Mü'minin unvanlarıyla asırlarca saltanat sürmüş hükümdarlar mevcuttu. Beyanatıma mukaddeme olarak izah etmişim ki, bundan bin beş yüz sene evvel, yani Hicret-i Nebevi'den iki buçuk asır evvel, Orta Asya'da muazzam bir Türkiye Devleti mevcuttu. İslâm öncesi mevcut olan bu devletlerin sahibi Türkler, bundan bin sene evvel İslam'ı kabul ettiler. Evvelâ Şark'a doğru memleketlerini genişleterek Çin hududuna kadar nüfuz icra eylediler. Abbasi halifeleri zamanında da bu civanmert Türkler, asalet ve şecaatle nam salmış olan Türkler, asker olarak Suriye'ye, Irak'a kadar geldiler. Abbasi halifelerinin taht-ı idaresinde bulunan bu yerlerde nüfuz kazandılar. En yüksek idare ve emr-i kumanda makamına yükseldiler. Dördüncü asr-ı hicride idi ki Selçuk Hükümeti namı altında muazzam bir Türk devleti teşekkül etti. Bu devletin namı altında faaliyet icra eden Türkler, bir taraftan Kafkasya'ya diğer taraftan güneye, İran ve Irak'a ve Suriye'ye Anadolu'ya nüfuz eyledi. Bağdat'ta oturan Abbasi halifeleri bu muazzam Türk devletinin nüfuz dairesine girmişti. Filhakika bu Türk Devleti beşinci asır ortalarında Maveraünnehir ve Harezmi, Şam ve Mısır'ı ve Anadolu kıtasının çoğunu ve birçok memleketleri zabt ile hududunu Kaşgar'dan ve Seyhun mecrasından Akdeniz'e ve Bahr-i Ahmer ve Bahr-i Ummana kadar genişletti ve Bağdat'ta bulunan Abbasi halifelerini irade ve idaresi altına aldı. Bağdat'ta aynı merkezde Melikşah namında Türk hâkimiyetini temsil eden bir zat ile halife namını taşıyan Muktedibillah yan yana oturdu ve akraba oldular. Bu vaziyeti ve bu manzarayı biraz tahlil etmek isterim:

Türk Hakanı ki, muazzam bir Türk devletinin hâkimiyet ve saltanatını temsil ediyor, temasında bir hilafet makamının ayrıca muhafaza edilmesinde bir beis görmüyor. Eğer böyle bir mahzur görseydi zaten idaresi altına aldığı makamı ortadan kaldırmak ve o makama ait sıfat ve salâhiyeti kendi makamında toplamış bulundurmamak mümkündü. Hazreti Selim'in takriben beş asır sonra Mısır'da yaptığını eğer isteseydi Melikşah daha o zaman Bağdat'ta yapmış olurdu. Müşârün-ileyhin belki yalnız düşündüğü bir şey var idiyse o da Türkiye Selçuk Devleti'ne daha sadık ve hilafet makamına daha layık diğer birinin halife Muktedibillâh'a halef olmasını temin idi. Filhakika Muktedibillâh'ın veliahdı

olan oğlunu azil ve onun yerine kendi torununu ikame için halifeyi taziyik etti. Melikşah ölmeseydi bu böyle olacaktı.

Şimdi efendiler, hilâfet makamı mahfuz olarak onun yanında hâkimiyet ve saltanat-ı millîye makamı ki, Türkiye Büyük Millet Meclisidir, elbette yan yana durur ve elbette Melikşah'ın makamı karşısında aciz ve naçiz bir makam sahibi olmaktan daha âli bir tarzda bulunur, çünkü bugünkü Türkiye Devleti'ni temsil eden Türkiye Büyük Millet Meclisi'dir. Çünkü bütün Türkiye halkı, bütün kuvvetleriyle o hilâfet makamının dayanağı olmayı doğrudan doğruya yalnız vicdani ve dini bir vazife olarak taahhüt ve yükleniyor. Tarihi düşünceler silsilesi üzerinde birkaç adım daha beraber atalım. Bu adımlarımız bizi bugünkü idare şeklimizin ne kadar tabii, ne kadar zaruri ve Türkiye için ve bütün İslâm âlemi için ne kadar faydalı ve isabetli olduğu neticesine ulaştıracaktır. Efendiler, Orta Asya'da devlet üstünde devlet teşkil etmiş olan Türkler, daha batıda İran Selçukluları ve Anadolu'da da Rum Selçukluları namı altında pek muazzam ve pek medeni devlet teşkil etmişlerdir. Konya'da hükümet merkezlerini tesis etmiş olan Rum Selçukluları malûm-u âlileri olduğu üzere 699 (1308) senesine kadar mevcudiyetlerini muhafaza ediyorlar. Arz olunan İslâm-Türk devletleri faaliyet icra ederken Cengiz Han namındaki cihangir, Karakorum'dan çıkarak 559 (1227) senesinde hudutlarını Çin Denizi'ne, Bahr-i Baltık'a, Bahr-i Siyah'a kadar tevsî eyliyor. Cengiz'in torunu Hülâgü idi ki 656 (1258) hicri senesinde Bağdat'ı zapt ederek Abbasi halifesi Mu'tasım'ı idam ediyor ve bu suretle dünya yüzünde fiilen hilâfete hatime veriliyor. İrtihâl-i fahr-i âlemden sonra Resûl'ün birinci halifesi Ebubekir, ne dünyayı istemiş ne de dünya ona teveccüh eylemişti. İkinci halife Hazreti Ömer, toplum hayatındaki dalgalanmaların durdurulamaz olduğu kanaatini hayatında yakinen idrak ederek ruhu ıstırap içinde vefat etti. Hazreti Osman'a gelince, mukadder olan hücumlar içinde kanını Kitabullah'a akıtarak terk-i dünya eyledi. Hazreti Ali, hilafeti uhdesinde tutmamak ve Ehl-i Beyt'i Resulün hukukunu muhafaza edememek bahtsızlığına uğradı. Emeviler, doksan seneden fazla hilâfeti muhafaza edemediler. En nihayet hilafet nüfuzunu Bağdat surlarına çekmeye mecbur olan Abbasi halifelerinin sonuncusu Mu'tasım'ı çoluk çocuğuyla ve sekiz yüz bin kişi Bağdat ahaliyle beraber Hülâgü'ya kurban verdiler. Abbasi halifelerinin zaafını görmekle Halife-i Resullallah ve Emir-ül Mü'minin unvanlarını almış olan ve hilâfet nüfuzları El-Hamra Sarayı'nın kapısından çıkmamaya mahkûm kalan Endülüs'teki halifelerin de hicri beşinci asır başlarındaki feci akıbeti malûmdur. Bağdat'ta Hülâgü'nün ihdas eylediği mühim vakıta neticesinde yerküre üzerinde Halife ve Makam-ı Hilâfet yok olmuş bir hale getiriliyor. Bundan üç sene sonra yani 659 (1261) hicri tarihinde idi ki, Abbasi halifeleri neslinden El- Müstansır Billâh isminde bir zât Hülâgü'den kurtulup Mısır Hükümeti'ne iltica etti ve bu zât Mısır Meliki tarafından Halife tanındı. Bundan sonra on yedi zat halife unvanını haiz olarak ve fakat hiçbir salahiyeti, hiçbir tesir ve nüfuzu olmayarak doğrudan doğruya Mısır Hükümeti'nin himayesinde yekdiğerinin yerini alarak hayat sürmüştür.

Selçuki Devleti'nin idaresinde genel bölümde hâsıl olması üzerine Türkler, 699 (1300) hicri tarihinde Selçuk devleti yerine Osmanlı Devleti'ni canlandırarak tesis eylediler. Bu devletin ulularında Yavuz Hazretleri 924 (1517) hicri tarihinde Mısır'ı zapt eylediği zaman orada idam eylediği Mısır

hükümdarlarından başka, unvanı halife olan bir zat buldu. Halife sıfatının böyle bir şahs-ı aciz tarafından kullanılması İslâm âlemi için leke olduğuna şüphe etmediğinden o sıfatı Türkiye Devleti'nin kuvvetlerine dayanarak canlandırmak ve yüceltmek üzere aldı.

Efendiler, Osmanlı Devleti ki 669'da (1300) teessüs etmişti. Hilâfeti aldığı 924 (1517) tarihinden ancak elli sene sonrasına kadar tarih-i cihanda yükselme devri denilen devamlı ve büyük muvaffakiyetler ile dolu olan takriben üç asırlık bir devir yaşadı. Ondan sonra... Ondan sonra efendiler, gerileme, gerileme başlıyor.

Efendiler, gerileme devrinin her safhası Türkiye Devleti'nin hudutlarını biraz daha darlaştırıyor, Türk milletinin maddi ve manevi kuvvetlerini biraz daha fazla taksir ediyor, devletin istikbâlini biraz daha darbiliyor, arazi, servet, nüfus ve millet haysiyeti azami bir süratle mahv ve harap oluyor. Nihayet Âlî Osman'ın otuz altıncı ve sonuncu padişahı Vahidettin'in devr-i saltanatında Türk Milleti en derin esaret çukurunun önüne getiriliyor. Binlerce seneden beri istiklâl mefhumunun asil timsali olan Türk milleti bir tekme ile bu çukurun içine yuvarlanmak isteniyor. Fakat bu tekme vurduktan için bir hain, şuursuz, idraksiz bir hâin lâzımdı. Nasıl ki kanunen idamı lazım gelenlerin bile ipini çekmek için kalp ve vicdanı, insani yüceliklerden soyutlanmış bir mahlûk aranır. İdam hükmünü verenlerin böyle adı bir vasıtaya ihtiyaçları vardır. O kim olabilirdi? Türkiye Devleti'nin istiklâline son veren, Türk halkının hayatını, namusunu, şerefini imha eden, Türkiye'nin idam kararını ayağa kalkarak bütün endamıyla kabul etmek istidadında kim olabilirdi?

Maatteessüf bu milletin hükümdar diye, sultan diye, halife diye başında bulundurduğu Vahdettin, bu hareketi yalnız kendinin lâıyk olduğu bir muameleyi kabul etmiş olmaktan başka hiçbir şey yapmadı. Vahdettin, bu hareketiyle kendini öldürdü ve temsil eylediği idarenin şeklinin yıkılışını zaruri kıldı. Fakat efendiler, millet hiçbir vakit bu hıyanetkârane hareketin kurbanı olmaya razı olamazdı. Çünkü Millet, teamül icabı olarak başında bulunanın mahiyet-i hareketini kolayca idrak edecek anlayış ve kabiliyette idi. Millet, tarihin vuzuhundan asırlardan beri uğradığı felaketlerin sebeplerini bir anda hülâsa edebilecek hassasiyet ve uyanıklıkta idi. Millet, şahısların saltanat hırsı, tahakküm hırsı, istila hırsından başlayarak menfaat ve rahat temini ve sefahat ve rezaleti genişletme, bolca israflar gibi hasis maksatları için vasıta ve kuvvet olmak yüzünden kendi benliğini unutacak mertebede geçirdiği gafletlerin elim neticelerini derhal hülâsa edebilecek anlayış ve olgunlukta idi. Artık milletin en makûl ve en meşrû ve en insani salâhiyetini istimal etmek zamanı geldiğinde tereddüdü kalmamıştı. Tarih-i cihanda bir Cengiz, bir Selçuk, bir Osman Devleti tesis eden ve bunların hepsini hadisat ile tecrübe eyleyen Türk Milleti, bu defa doğrudan doğruya kendi nam ve sıfatında bir devlet tesis ederek bütün felaketlerin karşısında yaratılmış olduğu kabiliyet ve kudretle mevki aldı. Millet, mukadderatını doğrudan doğruya eline aldı ve milli saltanat ve hâkimiyetini bir şahısta değil, bütün efradı tarafından seçilmiş vekillerden meydana gelen bir Meclis-i Âli temsil etti. İşte o Meclis, Melis-i Âlinizdir, Türkiye Büyük Millet Meclisi'dir. Milletin saltanat ve hâkimiyet makamı yalnız ve ancak Türkiye Büyük Millet Meclisi'dir. Ve bu hâkimiyet makamının hükümetine, Türkiye

Büyük Millet Meclisi Hükümeti derler. Bundan başka bir saltanat makamı, bundan başka bir hükümet heyeti yoktur ve olamaz.³¹

Kendine hilâfet sıfatını izafe eden bu şahsi mevkiî yıkılınca hilâfet makamı ne olacaktır, suali akla gelir. Efendiler, Abbasi halifeleri devrinde Bağdat'ta ve ondan sonra Mısır'da hilâfet makamının asırlarca müddet saltanat makamıyla yan yana ve fakat ayrı ayrı bulunduğunu gördük. Bugün dahi saltanat ve hâkimiyet makamıyla hilâfet makamının yan yana bulunabilmesi en tabii hallerdendir. Şu farkla ki, Bağdat'ta ve Mısır'da saltanat makamında bir şahıs oturuyordu. Türkiye'de o makamda asıl olan milletin kendisi oturuyor. Hilâfet makamı dahi Bağdat ve Mısır'da olduğu gibi kudretsiz ve mülteci bir aciz şahıs değil, dayanağı Türkiye Devleti olan yüce bir şahıs oturacaktır. Bu suretle bir taraftan Türkiye halkı asri bir medeni devlet halinde her gün daha sağlam olacak, her gün daha çok insanlığını ve benliğini anlayacak, şahısların hıyanet-i tehlikesine kendisini mâruz bulundurmuyacak ve diğer taraftan da hilâfet makamı de bütün İslâm âleminin ruh ve vicdanının ve imanının irtibat noktası, İslâm kalplerin ferahlığının başlangıcı olabilecek bir izzet ve ulviyette tecelli edecektir.

Efendiler, Türkiye Devleti'nin, Türkiye Büyük Millet Meclisi ve onun Hükümeti mefhumlarının millet memleketimiz için ne kadar kuvvet ve feyz ve kurtuluş ve saadet vaat ettiğini izaha lüzum göremem. Üç senelik fiili tecrübeler ve bunun mesut semereleri kâfi fikir ve kanaat verebilir inancındayım. Bundan sonra hilâfet makamının dahi Türkiye Devleti için ve bütün İslâm âlemi için ne kadar feyz dolu olacağını da istikbâl bütün vuzuhu ile gösterecektir. Bu maruzat ve izahatıma nihayet vermek için yüksek heyetinize şunu arz edeyim ki, bütün arkadaşlarımın mevzu'u bahs olan meselenin esasında tamamen birleşmiş ve müttefik olduğunu, büyük bir vicdani kanaat ve fikrî muhakeme ile beraber olduğunu görüyorum. Bu hal, milletimizin cidden teşekkürünü mucip bir haldir. Yüksek heyetinizin sonsuz takdirleri ve tebrikleri gerektiren bir hakkıdır. Deminden tafsilatlı bir önerge okunmuştu. Şimdi okunan bir iki takrir daha var. Her üçünün muhteviyatı arz ettiğim gibi esas noktalarda birdir. Binaenaleyh, yapılacak şey, bu üçünün daha açık ve daha güzel bir tarzda tespit etmek ve yüksek heyetinizin kat'i oyuna kavuşturarak bir an evvel ilân etmek ve bu sayede bütün düşmanlarımızın aleyhimizde aldığı tedbirlere mani olmaktadır."³²

Gazete, Mustafa Kemal Paşa'nın beyanatına devamlı Meclis'te devam eden müzakeratları neşre şöyle devam etmiştir:

Paşa Hazretlerinin şiddetle alkışlanan bu nutuklarından takrirler tetkik olunarak mezcedilmek üzere Kanun-u Esasi, Adliye ve Şer'îye encümenlerine havale edilerek ilk celseye hitam verildi.

Meclis kararı üzerine Kanun-u Esasi-i Şer'îye ve Adliye derhal müştereken içtima ederek takrirler hakkında müzakerelerde bulunmuş ve üç saat devam eden müzakereden sonra ittifak ara ile ittihaz olunan karar, Heyet-i Umumiye'ye

³¹ İstikbâl, 6 Kasım 1922.

³² İstikbâl, 7 Kasım 1922.

arz edilmiştir. Heyet-i Umumiye'nin ikinci celsesi Reis-i Sâni Adnan Beyfendinin refakatinde in'ikat ederek müşterek encümenin kabul ettiği mazbatasını kıraat olunmuştur.

Hukuk-u Hilâfet ve Saltanat hakkında Sinop Mebusu Dr. Rıza Nur Bey ve rüfekasıyla Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Bey ve rüfekasının ita eyledikleri tekâlif buna müteallik takatür ile Şer'îye, Adliye ve Kanun-u Esasi Encümenlerine havale ve tevdi' buyurulmuş olmakla müşterek encümenimizin 1.11.38 (1922) tarihli içtima'ında mumaileyh Rıza Nur Bey'in teklifinin istinad eylediği esbab-ı mucibenin tashihan ve Hüseyin Avni Bey'in teklifinin dahi tadilen buna zeyl olunarak iki madde halinde zeylen neşr ve ilân olunmak üzere Heyet-i Umumiye'ye arzına müttefikan karar verildi.

Müşterek encümenin mazbatasını ve Heyet-i Umumiye'nin kabulüne arz eylediği mevad ve mukarrerat, dün gece aynen neşr edilmiştir.

Kıraat olunduktan sonra Kemal Paşa Hazretleri söz alarak tespit olunan nikat-ı esasiye üzerine kanaatlerin toplandığı ve memleket ve milletin istiklâlini ebediyen koruyacak olan bu esasların Meclis-i Âliyece müttefikan kabul edileceği ümidinde olduğunu beyan etti. "Reye! Reye!" sesleri arasında Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Bey'in Türk Milletinin hâkimiyet uğruna binlerce insanı kurban vererek üç yıl boyunca savaştığı ve gerekirse aynı fedakârlığın tekrar yapılacağını, Türk Milleti'nin öteden beri iradesizce sürüklenen bir koyun sürüsü olmadığını, saray sefahati ile makamlarından ayrılmak istemeyenlerin tüm engellemelerine rağmen Türk Milleti'ni kimsenin hizmetçi edemeyeceği yönündeki şiddetle alkışlanan nutkunu müteakip müzakere kâfi görülmüş ve Encümen, müttefikken ihraz ettiği yasama ve mevad-ı itikad ile sürekli alkışlar arasında kabul edilmiştir. Celseye, saat 6.40 geçe hitam verilmiştir. Bu karar üzerine şehrimiz dün gece ve bugün hakiki bir bayram manzarası arz ediyor. Gece fener alayları ve gündüzün de ahali her tarafta toplanarak icra-ı şad etmektedir.³³

İstikbâl gazetesi, 8 Kasım tarihli nüshasında Galip Bey (Kırşehir), Mazhar Müfid Bey (Erzurum) ve Rıza Nur Bey (Sinop)'in meclisteki konuşmalarını neşretmiştir.

Galip Bey, milli his ve insanıyetten uzak olan Tevfik Paşa'nın göndermiş olduğu telgraflara şaşırmadığını belirtmiştir. İstanbul Hükümeti'nin Paris Konferansı'nda takınmış olduğu tutumun bugün neden değişikliğe uğradığını "*o sırada hasta bulunuyorlardı ve ölmeden önce hakkı yerine teslim etmesi gerekiyordu, ancak daha sonra anladı ki ölmeyecek, hakkı teslim etmedi*" sözleriyle özetleyen Galip Bey, konuşmasını milletin gerçek temsilcisinin TBMM olduğunu bitirmiştir.³⁴

Rıza Nur Bey ise; İtilaf Devletleri'nin Türkiye'de iki hükümetin varlığını kabul sebebinin menfaatleri gereği olduğunu ve bu noktada Türk Milletine düşen vazifenin tüm dünyaya hâkimiyetin gerçek sahibini göstermesi gerektiğini

³³ İstikbâl, 7 Kasım 1922.

³⁴ İstikbâl, 8 Kasım 1922.

belirten bir konuşma yapmış ve konuşmanın ardından hazırladığı takriri riyaset makamına sunmuştur.³⁵

Mazhar Müfit Bey de, Bâb-ı Âli'yi divaneler yeri olarak niteleyip oradan gelmiş bulunan telgrafların hiçbir kıymeti olmadığını belirtmiş, devamında Gazi Mustafa Kemal ve kendileri vatani kurtarmak için uğraşırken İstanbul Hükümeti'nin onları vatan haini olarak ilan edip sahte fetvalarla idamlarını emrettiği zamanı hatırlatan bir konuşma yapmıştır. Tevfik Paşa'nın Londra Konferansında "Söz TBMM'nindir" diyerek takındığı tutumun 1 yıl sonra Lozan Konferansı sürecindeki değişimine vurgu yapan Mazhar Müfit Bey, hâkimiyetin kayıtsız şartsız milletin olduğu ve TBMM tarafından gerçekleştiğini belirtmiştir. Konuşmasını İstanbul Hükümeti'nin açık bir ihanet içerisinde olduğunu kendilerine bildirilmesini teklif ederek sonlandırmıştır.³⁶

9 Kasım tarihli nüshasında Mazhar Müfit Bey'in konuşmasının devamını neşreden gazete, Rasih Efendi ve Hüseyin Avni Beylerin konuşmalarına da yer vermiştir.

Rasih Efendi, Tevfik Paşa'nın gönderdiği telgrafta kullanmış olduğu "Ankara Büyük Millet Meclisi" ifadesi ile "BMM'nin İstanbul Hükümeti ile birlikte hareket etmeyerek sulhu kesintiye uğrattığı" ve yine "TBMM'nin Osmanlı Devleti'nin 600 yıldan beri İslâm âlemi ile olan tarihini yıktığı" suçlamaları üzerine açıklama yapmıştır. Ankara Hükümeti ifadesini kullanan İstanbul Hükümeti'nin, Müttefik Devletler ile aynı düşünce yapısına sahip olduğunu ifade eden Rasih Efendi, Tevfik Paşa'nın TBMM'nin sulhu kesintiye uğratması hakkındaki suçlamalarını ise; bir propaganda olarak nitelemiş, konferansa ancak Türk Milletinin hakkını savunacak bir meclisin yani TBMM'nin katılacağını söylemiştir. Rasih Efendi, İslâm âlemi ile olan tarihi bağların yıkıldığı suçlamalarına ise; Misak-ı Milli ve Teşkilat-ı Esasiye Kanunları'nın Hilafetle ilgili maddeleriyle cevap vermiş, İstanbul Hükümeti'nin kazanılan zafere ortak olmaya çalıştığını ancak Türk Milletinin tek temsilcisinin TBMM olduğunu ifade ile nutkunu bitirmiştir.³⁷

İstikbâl Gazetesi 10 Kasım tarihli nüshasında Rasih Efendi'nin nutkunun devamına müteakiben Hüseyin Avni Bey'in konuşmasını neşretmiştir.

Hüseyin Avni Bey, Türk Milleti'nin bugün gelmiş olduğu durumun müsebbibinin düşmanlarımız değil alınan yanlış kararlar olduğunu ifade ile bu felaketlerden örnek alan milletin bir inkılaba doğru yol aldığını ve türlü eziyetlerle kazanılan İstikbâli hiçbir kuvvet ve hiçbir kimsenin geri alamayacağını söylemiştir. Tevfik Paşa'nın göndermiş olduğu telgrafta yer alan İslâm âlemi ile olan muhabbetin TBMM Hükümetince yıkıldığı suçlamasına cevaben Hüseyin

³⁵ İstikbâl, 8 Kasım 1922.

³⁶ İstikbâl, 8 Kasım 1922.

³⁷ İstikbâl, 9 Kasım 1922.

Avni Bey, Babıâli tarafından Sevr Muahedesi'ni imzalarken hiçe sayılan İslâm âleminin, bugün İstanbul Hükümeti'ni tanımadığını söylemiştir.³⁸

İstikbâl Gazetesi, 12 Kasım tarihli nüshasında “İngilizler Vahdetin’i İstifa Ettirmiyorlarmış”, “Herif Yıldız’da İngiliz Muhafızlarının Himayesinde Selamlık Yapmış”, “Herifi Saltanat ve Hilâfetten İstifa Ettirmiyorlarmış”, “Herif Dün İngiliz Muhafızlarının Himayesinde Yıldız’da Selamlık Yaptı”, “İngilizler İstanbul’da Karışıklık Yapmak İstiyorlar” “Dünkü Gün İstanbul Afakında Uçurdıkları Tayyarelerle Bir Nümayiş Yapmışlardır”, “Saltanat-ı Milliye’nin Avrupa’da Uyandırmış Olduğu Tesirat” başlıkları ile saltanatın kaldırılmasının İstanbul ve Avrupa’daki akislerine yer vermiştir. Gazete, İngilizlerin Vahdetin’i saltanat ve hilâfetten istifa ettirmeyerek millet ve memlekete karşı silah olmak üzere himaye ettiklerini ve de İstanbul’da karışıklık çıkarmaya çalıştıklarını yazmıştır.³⁹

Gazete, saltanatın kaldırılması Avrupa’da uyandırmış olduğu akislere örnek olarak,

“Fransız gazetelerinin büyük kısmı, padişahın sukutunu Şark meselesini işgal edebilecek bir mahiyette görmemekte dirler ve Türkiye’de şekli idarenin tebdiline ait haberler İngiliz matbuatında muhtelif neşriyata zemin olmaktadır. Gazeteler umumiyetle yeni Türkiye’de demokrat usulünün ibraz galebe edeceği fikrindedirler. Türkiye, eski batıl siyasi itikadını sarsmıştır. Onun ricali askeri muvaffakiyetlerden geldi. Şimdi siyaseti tecrübe sahibi olduklarını göstermelidirler⁴⁰” şeklinde haberleri de yayınlamıştır.

Sonuç

Saltanatın kaldırılmasıyla beraber 600 yıllık Osmanlı Saltanatı sona ermiş ve milli egemenliğin gerçekleşmesi yolunda önemli bir adım atılmıştır. Padişahın kişiliğinde toplanmış olan sultanlık (dünya işleri yönetimi) ile halifelik (din işleri yönetimi) birbirinden ayrılmış, dünya işlerinin yönetimine ait bütün yetkiler millet adına Büyük Millet Meclisi’ne verilerek Padişah’ın sultanlığı kaldırılmış, sadece din işlerine ait görev ve yetkileri kalmıştır. Padişah’ın sultanlık yetkileri kalmayınca, bu yetkiye dayanarak kurduğu hükümetin de varlık sebebi ortadan kalkmış, 4 Kasım 1922’de İstanbul Hükümeti’nin istifası ile birlikte Ankara’daki Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, artık fiilen yeni devletin tek temsilcisi olmuştur.⁴¹

Türk inkılabının bu önemli gelişmesi ulusal ve yerel basında geniş yer bulmuş, saltanatın kaldırılmasına dair TBMM’de yapılan görüşmeler an be an gazetelere yansımıştır. Bu bağlamda Karadeniz Bölgesi’nin önde gelen

³⁸ İstikbâl, 10 Kasım 1922.

³⁹ İstikbâl, 12 Kasım 1922.

⁴⁰ İstikbâl, 12 Kasım 1922.

⁴¹ Mahmut Goloğlu, *Millî Mücadelede Tarihi IV (1921-1922)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010, s. 400-401.

gazetelerinden biri olan ve merkezi Trabzon'da bulunan İstikbâl Gazetesi'nde yer alan haberler ve yapılan yorumlardan da anlaşılacağı üzere saltanatın kaldırılması tüm yurttta sevinçle karşılanmış, asırlar sonra milli egemenliğini kazanan halk, sokaklarda sevinç gösterileri yapmış ve bu kutlu gün milli bayram olarak ilan edilmiştir.

Kaynaklar

- Atatürk'ün Bütün Eserleri* (2004), C. 14 (1922-1923), Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Atatürk'ün Sırdışı Kılıç Ali'nin Anıları* (2005), Der. Hulûsi Turgut, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- AKSOY Hikmet (1998) *Trabzon Basımı (Gazeteler-Gazeteciler) 1869-1998*, Trabzon Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, Trabzon.
- AKBULUT Dursun Ali (2009) *Saltanatın Kaldırılması ve Yakıları, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, C. I, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, s. 359-367.
- BELEN Fahri (1973) *Türk Kurtuluş Savaşı*, Başbakanlık Basımevi, Ankara.
- DEMİREL Ahmet (1995) *Birinci Meclis'te Mubalefet "İkinci Grup"*, İstanbul.
- DENİZLİ Hikmet (1996) *Sivas Kongresi Deleğeleri ve Heyet-i Temsilîye Üyeleri*, Ankara.
- DOĞANAY Rahmi (2001) *Milli Mücadele'de Karadeniz*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- ERASLAN Cezmi (2010) *Siyasi Alanda Yapılan İnkılaplar, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, s. 15-42.
- Gazi Mustafa Kemal (1989) *Nutuk*, C.I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Gazi Mustafa Kemal (1989) *Nutuk*, C. II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- GOLOĞLU Mahmut (2006) *Milli Mücadele Tarihi III, Üçüncü Meşrutiyet (1920)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- GOLOĞLU Mahmut (2010) *Milli Mücadelede Tarihi IV (1921-1922)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- GÜNEŞ İhsan (1997) *Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- HAFIZOĞULLARI Zeki (2001) *Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Fikri Temelleri*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- HÜLAGÜ Metin (2008) *Yurtsuz İmparator Vabdeddim*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- İstikbâl Gazetesi (1922) 1 Kasım, 2 Kasım, 5 Kasım, 6 Kasım, 7 Kasım, 8 Kasım, 9 Kasım, 10 Kasım, 12 Kasım.
- KARAL Akgün Seçil (2006) *Halifeliğin Kaldırılması ve Laiklik (1924-1928)*, Temel Yayınları, İstanbul.
- KARACAN Ali Naci (2011) *Lozan*, Haz. Hulûsi Karacan, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- Kılıç Ali (1998) *Atatürk'ün Hususiyetleri*, Yenigün Haber Ajansı Yayınları, İstanbul.
- KILIÇ Selami (1998) *II. Meşrutiyetten Cumhuriyet Türkiye'sine Türk İnkılabının Temelleri*, Kaynak Yayınları, Erzurum.
- KİNROSS Lord (2007) *Atatürk, Bir Milleti Yeniden Doğuşu*, Çev. Necdet Sander, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.

- KÜÇÜKKAYA İsmail (2008) *Cumhuriyetimize Dair*, Aşına Kitaplar, İstanbul.
- OKUR Mehmet (2000) Milli Egemenlik ve Teşkilât-ı Esasiye Kanunu, *Atatürk Dergisi*, C. III, S. I, Erzurum, s. 289-304.
- SATAN Ali (2008) *Halifeliğin Kaldırılması*, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul.
- SELEK Sebahattin (1982) *Milli Mücadele (Ulusal Kurtuluş Savaşı)*, C.II, Örgün Yayınevi, İstanbul.
- SEVÜK İsmail Habib (2008) *Atatürk'le Beraber*, Haz. Lütfü Tınç, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- SONYEL Salâhi R. (1989) *Atatürk-The Founder of Modern Turkey*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- ŞİMŞİR Bilal (2012) *Lozan Günlüğü*, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- TURAN Osman (2005) *Türk Cihân Hâkimiyeti Meşkûresi Tarihi*, Ötüken Neşriyat, Ankara.
- TURAN Şerafettin (1992) *Türk Devrim Tarihi*, C. II, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- TBMM Zabıt Ceridesi, Devre I, İçtimai Senesi: 3, C. 24, Ankara 1960.
- YALMAN Ahmet Emin (1970) *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, C. III, Pera Turizm Yayınları, İstanbul.